Broedvogels van de Melanen en Fort de Roovere in 2016

Ton Bakker en Hidde Bult
Vogelwerkgroep Bergen op Zoom

Broedvogels van de Melanen en Fort de Roovere in 2016

Ton Bakker en Hidde Bult
Vogelwerkgroep Bergen op Zoom

Samenvatting
In 2016 inventariseerden leden van de VWG Bergen op Zoom broedvogels in de Melanen en Fort de Roovere (93,1 ha) ten noorden van Bergen op Zoom volgens de regels van het broedvogelmonitoring-project (BMP) van Sovon. Er werden 62 soorten broedvogels gevonden. Daaronder waren leuke bijzonderheden als IJsvogel, Appelvink en Kleine Bonte Specht en Rode Lijst-soorten als Boomvalk, Ransuil, Groene Specht, Nachtegaal en Grauwe Vliegenvanger.
Zomertortel, Spotvogel, Wielewaal, Matkop en Kneu, vijf Rode Lijst-soorten die in 1990 nog aanwezig waren, ontbraken nu. Die vijf soorten bewonen struikgewas of jong bos. Het verwijderen van struiken en bosjes op Fort de Roovere en rondom de Groote Melanen, de grootste waterplas, was niet in hun voordeel. Rietvogels en watervogels namen sterk toe na 1990, onder andere door herstel van de grachten rond het Fort. Maar, het "opruimen" van oevervegetaties rond de Groote Melanen zorgde voor een fikse terugval van de Fuut op die plas. Slechts één paar deed een broedpoging, en die mislukte. Zowel op het Fort als rond de Groote Melanen zijn oude bomen verwijderd. Ten opzichte van het totaal aan oude bomen had dit blijkbaar weinig impact, want broedvogels van oude loofbomen maakten sinds 1990 een spectaculaire, viervoudige stijging door.
Wat betreft het jaarlijks beheer merkten we dat begin juni de centrale graslanden gemaaid zijn. Dat is te vroeg en daarbij gingen o.a. nesten van Bosrietzanger en Rietgors verloren. Tenslotte bleek de vermaarde "Mozesbrug" voor amphibia en jonge eendenkuikens een dodelijke val te zijn.

Inleiding
In herfst en winter van 2015/16 vond een grote "opknapbeurt" van de Groote Melanen, een plas ten noorden van Bergen op Zoom bij Halsteren plaats. In die vijver zijn vele jaren geleden karpers voor de hengelsport uitgezet. Ze woelden de bodem om en samen met het strooien van voer leidde dat tot voedselverrijking. Ook een waterloop vanuit de nabijgelegen woonwijk Jankenberg zorgde voor aanvoer van voedingsstoffen, vooral als er overstort plaatsvond. Door dit alles vormde zich een sliblaag op de bodem. De voedselrijkdom de bevorderde groei van algen, waaronder toxische blauwalgen, en dit ten koste van ondergedoken waterplanten. De algenbloei gaf in de zomer regelmatig aanleiding tot vissterfte door zuurstofgebrek (Bron: Wikipedia ©). Om de waterkwaliteit van die plas te verbeteren werd het voedselrijke slib van de bodem gebaggerd, maar daarbij werden ook bijna alle oevervegetaties verwijderd. Ten einde meer licht en minder bladafval in de vijver te laten vallen, werden struiken en oude bomen rondom de vijver gekapt om plaats te maken voor kale gazons. Vooral het rooien van die oude bomen zorgde voor commotie in de lokale pers en bij plaatselijke natuurverenigingen. Ook leefde de vrees dat een struikbewoner als de Nachtegaal zou lijden onder het gehak.

Uitgediepte gracht met rechts de zuidwal van het Fort de Roovere, 21-05-2012. Foto Hidde Bult

Zeven jaar geleden was er over Fort de Roovere ook het nodige te doen in de lokale pers en de VWG. In het kader van het "herstelplan West Brabantse Waterlinie" werd dat Fort in 2009/10 grotendeels ontdaan van de oude bomen en struiken die er spontaan waren gaan groeien. De opzet was om de oorspronkelijke structuur van dat fort weer zichtbaar te maken en de grachten weer watervoerend te maken. De kaalslag waar-

mee dit gepaard ging leidde toen ook tot veel lokale protesten (Bron Wikipedia ©). Na de ingreep was het aarden fort (schans) aan drie zijden omgeven door een uitgediepte gracht en zo goed als boomvrij geworden met struikloze taluds en kale gazons. Op het oostelijke buitenwerk bleven de meeste bomen wel behouden. Ze fungeren als geluidscherm langs de A4 autosnelweg tussen Bergen op Zoom en Steenbergen. De vermaarde "loopgraafbrug", ook wel bekend als "Mozesbrug", verbindt het Fort met dat buitenwerk.
In 2016 zijn de broedvogels van de Melanen en Fort de Roovere onderzocht door de vogelwerkgroep (VWG) Bergen op Zoom volgens de regels van het Broedvogelmonitoringproject (BMP) van Sovon (van Dijk & Boele 2011). Dit verslag vat de bezoekdata en de voornaamste resultaten samen. De huidige inventarisatie kan gezien worden als een basisopname na de ingrijpende en soms verfoeide ingrepen in 2009 en 2015.

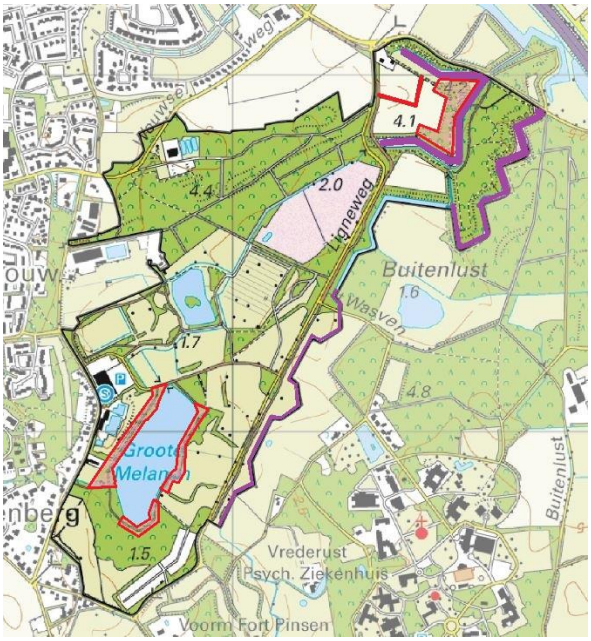

Figuur 1. Topografische kaart van het telgebied. Rood omlijnd zijn bomen en struiken die op Fort de Roovere (rechtsboven) en rond de Groote Melanen verwijderd zijn. De paarse lijnen zijn de uitgediepte grachten die sindsdien watervoerend blijven.

Bovendien is nagegaan of de broedvogelsamenstelling veranderde sinds 1990/94. Toen is het terrein voor de eerste keer op broedvogels onderzocht ten behoeve van de West-Brabantse Broedvogelatlas (Samenwerkingsverband Westbrabantse Vogelwerkgroepen 2007). Als gevolg van de "opknapbeurten" op Fort de Roovere en bij de Groote Melanen nam het areaal open, kortgrazig grasland toe en dit ging ten koste van struiken, bosjes en opgaande bomen. Daarom was de verwachting dat struweel- en bosvogels mogelijk verlies zouden lijden, terwijl vogelsoorten die open, kort grasland nodig hebben om te foerageren zoals Grauwe Gans, Grote Canadese Gans, Groene Specht, lijsters, Roodborsttapuit en Spreeuw zouden kunnen profiteren van de recente maatregelen.

Het terrein
Het telgebied (93,1 ha) is eigendom van de gemeente Bergen op Zoom en waterwinbedrijf Evides en ligt ten oosten van Halsteren (Figuur 1). Het omvat restanten van de moerassen van de voormalige waterlinie ten noorden van Bergen op Zoom. Te midden van hooilanden en vochtige bosschages liggen drie kleine vennen, een middelgrote plas met een eilandje (de Kanovijver) en een grote waterplas in het zuiden (de Groote Melanen). De grote plassen worden als visvijvers gebruikt, er worden karpers uitgezet. In de 2015 zijn langs de oevers van de Groote Melanen veel struiken en elzenbroek weggehaald en bomen gerooid. Daarvoor in de plaats kwamen kale gazons. In het westen liggen een openlucht zwembad met speel- en ligweiden en een overdekte speeltuin ("Monkey Town"). In het centrum bevindt zich een locatie voor het trainen en africhten van honden en in het zuidoosten vinden we een complex volkstuintjes. De rest is in gebruik als recreatieterrein met een voetbalveld, grasvelden, bosjes en een dicht netwerk van paden, waaronder een trimbaan. Het wordt intensief gebruikt als hondenuitlaatgebied en door wandelaars en trimmers. In het noorden ligt een wat hoger gelegen zanddonk met het waterwingebied van Evides. Hier groeit middeloud gemengd bos met onder andere Zomereiken, Lijsterbes en Grove dennen. Grove dennen vinden we ook op het oostelijke buitenwerk van Fort De Roovere en in een bosje bij de Ligneweg en de Bokkenweg. Zoals gezegd is Fort de Roovere sinds 2009 veranderd in een verzameling kale gazons en grazige taluds, met nog enkele bomen op de noordelijke en zuidelijke courtine. De oostgrens van het telgebied was de liniewal met vier lunetten en de gracht die zuidwaarts naar het voormalige Fort Prinsen loopt.

De werkwijze

Alle vogelsoorten werden onderzocht volgens de methode van de uitgebreide territoriumkartering (van Dijk & Boele 2011). Van de Merel zijn ook niet zingende mannen als territoriumhouders genoteerd. MP3 geluid werd afgespeeld om Waterral (zonder succes), Kleine Bonte Specht en Bosuil te activeren. De bezoekdata en de tijdbesteding staan in tabel 1. Vanwege de omvang van de plot werden de noordelijke of de zuidelijke helft elk apart onder handen genomen. Aanvankelijk werden alle waarnemingen in het veld op veldkaarten genoteerd. Vanaf de vierde ronde werden tablets met de applicatie Avimap gebruikt om waarnemingen in het veld al op de juiste locatie in te voeren (Vergeer *et al.* 2015). De interpretatie van de soortkaarten gebeurde met het programma Autocluster op de Sovon site. De gelijktijdige vroege bezoeken aan noord- en zuidhelft werden eerst samengevoegd. Anders gaat Autocluster uitsluitende waarnemingen van ganzen en eenden en andere soorten met grote fusieafstand samenbrengen binnen één territorium. Maar het samenvoegen van twee (of meer) bezoeken leidt ertoe dat elke vogel die door beide tellers werd waargenomen, dubbel gaat tellen. Daarom werd gecontroleerd of vogels op de grens van noord en zuid door beide tellers waren genoteerd. Zo ja, dan kreeg één registratie de code "extra" waarneming, waardoor hij voor Avimap niet meetelt tijdens het clusteren. Het verwijderen van die "dubbele" waarnemingen bleek een tijdrovende geschiedenis. In de praktijk is het waarschijnlijk minder omslachtig en handiger om de soorten met grote fusieafstanden onder te brengen in één gezamenlijk bezoek.

Tabel 1. Bezoekdata, aantal rondes en tijdbesteding. R= rondenummer, B bezoeknummer, t temperatuur in C.

R	B	Aard	datum	begin	eind	duur	Wind, bew, t	welk deel?	Opm.
0	1	Dag	23-feb	14:20	16:25	2:05	NW3, 4/8, 7		Verkenning door HB
1	2	zon op	13-mrt	7:01	9:35	2:34	NO1-4, 0/8,	Zuid, HB	Guur
1	3	zon op	13-mrt	7:09	10:26	3:17	-2 -3	Noord, TB	Guur
2	4	zon op	26-mrt	6:35	9:45	3:10	NO1, 1/8,	Noord, HB	ideaal
2	5	zon op	26-mrt	6:40	9:30	2:50	4-11	Zuid, TB	ideaal
3	6	zon op	9-apr	6:40	9:35	2:55	ZO2, 1/8,	Zuid, HB	
3	7	zon op	9-apr	6:29	11:00	4:31	1-10	Noord, TB	
4	8	zon op	23-apr	5:55	10:26	4:31		Noord, HB	Vanaf hier Avimap
4	9	zon op	23-apr	6:20	9:35	3:15		Zuid, TB	
n	10	nacht	2-mei	22:45	23:30	0:45		fiets, TB	
5	11	zon op	7-mei	5:41	9:06	3:25	ZO1, 1/8,	Zuid, HB	
5	12	zon op	7-mei	5:40	9:30	3:50	12-15	Noord, TB	Concours Hippique
6	13	zon op	28-mei	4:55	8:30	3:35	NO1, 3-8/8,	Noord, HB	zang ging lang door
6	14	zon op	28-mei	5:10	8:20	3:10	13-15	Zuid, TB	zang ging lang door
7	15	ochtend	11-jun	6:01	8:31	2:30	ZW1, 8/8,	Zuid, HB	
7	16	ochtend	11-jun	6:10	9:35	3:25	15-17	Noord, TB	
a	17	avond	20-jun	21:34	23:32	1:58	ZW1, 7/8, 19	Fiets, TB, HB	KS, MG, AG, GB, JH
8	18	zon op	25-jun	4:50	9:02	4:12	W1, 3-7/8,	Noord, HB	
8	19	zon op	25-jun	5:10	7:29	2:19	3-18	Zuid, TB	
a	20	Dag	16-jul	9:55	12:07	2:12		Roofvogels	SH, JH, RH, TB, HB
a	21	avond	26-jul	20:30	22:45	2:15		Fiets, uilen	SH, JH
a	22	ochtend	19-jul	6:30	7:00	0:30		Roofvogels	RW
a	23	Dag	4-aug	9:30	11:15	1:45		Roofvogels	

Tijdbesteding: **65,0** uren of **3899** minuten of **41,9** min/ha.

Kanovijver, foto Hidde Bult

Resultaten

In totaal zijn acht vroege rondes, drie avondbezoeken per fiets en drie aanvullende bezoeken voor roofvogels gemaakt. De totale tijdbesteding kwam uit op bijna 42 min/ha, wat buitengewoon veel is. Tijdens de 24 bezoeken zijn 4046 waarnemingen genoteerd. Tabel 2 vermeldt de 69 soorten die in 1990/94 of 2016 zijn vastgesteld**.** Eind vorige eeuw ging het om 49 soorten, in 2016 werden 62 soorten aangetroffen die voldeden aan de Sovon criteria voor een broedpaar of broedterritorium.

De toename van het aantal soorten komt vooral op het conto van watervogels, zoals eenden en (exotische) ganzen, rietvogels als Rietgors en Kleine Karekiet en broedvogels van oud bos als Kleine Bonte Specht, Boomklever en Appelvink. We zagen Wintertaling, Torenvalk, Zwarte Specht, Goudvink, Grote Barmsijs en Kruisbek in 2016, maar hun waarnemingen waren onvoldoende om van broedgevallen te kunnen spreken. Merel en Winterkoning waren met 65 territoria de meest talrijke soorten, gevolgd door Zwartkop (55), Tjiftjaf (49) en Wilde Eend (47). In 2016 zijn van alle soorten de territoria geteld, in 1990 gebeurde dat maar bij een beperkt aantal vogels. In totaal zijn van 41 soorten zowel in 1990/94 als in 2016 de territoria geteld. Die soorten kunnen we gebruiken om beide perioden met elkaar vergelijken.

Er werden drie dagactieve zoogdiersoorten gezien (Tabel 3). Voor Ree en Eekhoorn lag het aantal waarnemingen per uur rond de mediaanwaarde van boswachterijen op de Brabantse Wal (Bult 2011, Bult 2014, Bult 2015, Bult 2016). En dat terwijl de recreatiedruk in dit telgebied veel hoger ligt dan in die bossen. Konijnen waren zelfs iets minder zeldzaam dan het gemiddelde in die boswachterijen, waar de uitbraak van een hemorragische virusziekte vanaf 1990 een ware slachting aanrichtte. Hazen werden net buiten de gebiedsgrenzen genoteerd, maar maken waarschijnlijk wel gebruik van het terrein.

Tabel 2. Aantal broedparen of territoria in 1990/94 en 2016 met broedcode (Brc); x=soort present.

Soort	1990/94	2016	Opmerkingen
Fuut	4	1 (13)	Nest mislukt, onvoldoende dekking
Grauwe Gans	0	1 (3)	Ook toegenomen in regio
Grote Canadese Gans	0	8 (13)	Ook sterk toegenomen in regio
Nijlgans	0	1 (6)	Ook sterk toegenomen in regio
Bergeend	1	-	In 2016 nog wel een paar in Buitenlust
Krakeend	0	3 (3)	Ook sterk toegenomen in regio
Wilde Eend	x	47 (12)	
Kuifeend	0	2 (3)	Ook sterk toegenomen in regio
Sperwer	1	2 (6)	Waarschijnlijk slechts 1 nest binnen plot
Buizerd	1	1 (12)	
Torenvalk	1	0 (1)	Twee maal gezien, maar zonder vervolg
Boomvalk	0	1 (7)	In dennenbosje bij Ligneweg
Fazant	x	8 (4)	Hoge dichtheid
Waterhoen	x	5 (13)	Slechts 1 broedpaar op Groote Melanen
Meerkoet	x	9 (13)	Slechts 1 broedpaar op Groote Melanen
Holenduif	3	1 (4)	
Houtduif	x	41 (13)	
Turkse Tortel	x	1 (2)	In periferie

Tabel 2. Aantal broedparen of territoria in 1990/94 en 2016 met broedcode (Brc); x=soort present.

Soort	1990/94	2016	Opmerkingen
Zomertortel	4	--	Uitgestorven op de Brabantse Wal
Bosuil	0	1 (13)	In waterwingebied; toename in regio
Ransuil	1	1 (12)	In dennenbosje bij Ligneweg, neemt sterk af
IJsvogel	0	1 (1)	Drie maal gezien, maar geen nestvondst
Groene Specht	1	3 (4)	Analoge toename in regio
Grote Bonte Specht	5	15 (16)	Ook sterk toegenomen in regio
Kleine Bonte Specht	0	5 (5)	Ook sterk toegenomen in regio
Boompieper	0	11 (12)	Vooral op Fort en langs Ligneweg
Witte Kwikstaart	x	1 (1)	
Winterkoning	x	65 (14)	
Heggenmus	x	18 (4)	
Roodborst	x	31 (12)	Nog meer winterterritoria
Nachtegaal	2	1 (4)	Aanvankelijk twee, neemt af in onze regio
Gekraagde Roodstaart	1	1 (4)	In naaldbos ten O. van Fort
Roodborsttapuit	0	2 (4)	In hooiland en op Fort de Roovere
Merel	x	65 (14)	
Zanglijster	1	18 (15)	Toename veel sterker dan in de regio
Grote Lijster	1	2 (16)	Neemt af op de Brabantse Wal
Sprinkhaanzanger	0	1 (2)	Habitat vernietigd door maaibeurt
Bosrietzanger	1	6 (5)	Deels uit-gemaaid in juni
Kleine Karekiet	0	14 (14)	In kleine rietveldjes langs de grachten
Spotvogel	4	--	Bijna uitgestorven op Brabantse Wal
Braamsluiper	3	1 (2)	Slechts één maal zang; sterke afname in regio
Grasmus	3	4 (7)	
Tuinfluiter	x	21 (14)	Relatief veel
Zwartkop	x	55 (7)	
Tjiftjaf	x	49 (12)	
Fitis	x	20 (4)	
Goudhaan	x	5 (4)	Vooral in waterwingebied
Grauwe Vliegenvanger	0	1 (5)	In waterwingebied
Staartmees	x	7 (12)	
Matkop	x	-	Verlaat de Brabantse Wal in rap tempo
Kuifmees	x	2 (6)	In waterwingebied, neemt af in regio
Zwarte Mees	x	1 (2)	Neemt af in regio, 1 maal ten O. van Fort.
Pimpelmees	x	42 (14)	
Koolmees	x	41 (16)	
Boomklever	0	6 (12)	Ook toegenomen in regio
Boomkruiper	5	24 (7)	Ook sterk toegenomen in regio
Gaai	x	13 (13)	
Ekster	x	10 (13)	
Kauw	x	1 (3)	
Zwarte Kraai	x	13 (13)	
Spreeuw	x	5 (16)	
Wielewaal	1	--	Bijna uitgestorven op Brabantse Wal
Vink	x	33 (7)	
Groenling	1	6 (4)	
Putter	1	2 (4)	Sterk toegenomen in regio
Sijs	0	2 (2)	Ook paren op de Brabantse Wal in 2016
Appelvink	0	2 (3)	Sterk toegenomen in regio

Tabel 2. Aantal broedparen of territoria in 1990/94 en 2016 met broedcode (Brc); x=soort present.

Soort	1990/94	2016	Opmerkingen
Kneu	1	--	
Rietgors	0	1 (2)	Een 2e nest is begin juni uit-gemaaid
Som territoria		761	
Aantal soorten	49	62	

Tabel 3. Zoogdieren: aantal waarnemingen (n), aantal per uur (n/uur) en de mediaanwaarde van zes boswachterijen op de Brabantse Wal.

	n	n/uur	Mediaan van zes boswachterijen Brabantse Wal
Konijn	10	0,15	Mediaan 2015/2016: 0,06/uur
Eekhoorn	4	0,06	Mediaan 2015/2016: 0,05/uur
Ree	8	0,12	Mediaan 2015/2016: 0,14/uur

Veranderingen in de broedvogelbevolking

In 2016 zijn 62 broedvogelsoorten waargenomen. Dat is veel gezien de beperkte omvang van het terrein. Die vogeldiversiteit weerspiegelt de grote variatie aan biotopen. Bovendien betrof het ook nog een erg leuke selectie, met soorten die regionaal of landelijk schaars zijn zoals IJsvogel, Kleine Bonte Specht, Braamsluiper en Appelvink. Van de Rode Lijst-van bedreigde vogelsoorten in Nederland waren Boomvalk, Ransuil, Groene Specht, Nachtegaal en Grauwe Vliegenvanger aanwezig. Het voorkomen van Nachtegaal en Boomvalk en zeker dat van de Ransuil is anno 2016 heel bijzonder voor de regio Bergen op Zoom. Volgens sommige auteurs rekenen Bosuilen binnen de kortste keren af met broedende Ransuilen door hun luidkeels piepende kuikens op te peuzelen. Na 1990 dook de Bosuil met minstens één broedpaar op in het telgebied, en mogelijk huizen er nog meer broedparen. Desondanks was nog altijd een succesvol paar Ransuilen aanwezig dat minstens drie jongen grootbracht. Hierbij dient wel vermeld worden dat 2016 een uitstekend muizenjaar was in West-Brabant. De Uilenwerkgroep van de VWG merkte dat ook aan de mooie broedresultaten van de Kerkuilen rondom Bergen op Zoom (mededeling Ton Bakker). De jonge Ransuilen kropen trouwens uit het ei in hetzelfde dennenbosje waar rond 1990 hun verre voorzaten ook al zaten te piepen.

Naar Zomertortel, Spotvogel, Wielewaal, Matkop en Kneu, vijf andere Rode Lijst-soorten die eind vorige eeuw de Melanen bewoonden, werd goed uitgekeken. In West-Brabant is het voorkomen van een handjevol Zomertortels, Spotvogels en Wielewalen beperkt tot vochtige bosjes op zeeklei of laagveen. Dus leken de Melanen nog altijd geschikt, maar helaas werden ze in 2016 niet opgespoord, evenmin als de Matkop of de Kneu. Toch is er in 2016 op 4 juni wel degelijk een Spotvogel gemeld (via waarneming.nl) in het telgebied. Dat was nota bene bij de parkeerplaats van "Monkey Town" die het start- en eindpunt was bij de meeste vroege bezoeken. Gezien het moerassige habitat stond de Koekoek, een andere Rode Lijst-soort, eveneens op het lijstje van potentiële broedvogels. Maar ook dat viel tegen; voor de Koekoek zijn er misschien te weinig nesten van pleegouders als Kleine Karekiet of Heggenmus.

Paar Futen, 04-05-2010, foto Hidde Bult

Dat in 2016 nog maar één paar Futen tot broeden kwam op de Groote Melanen, terwijl er tot 2015 vijf tot zes paren broedden, is niet vreemd. De oevervegetatie van die waterplas werd tijdens de grote schoonmaak bijna volledig weggevaagd. Daardoor was er voor Futen nog nauwelijks een plek om hun drijvend nest te verankeren. Er

zwom één paar Futen op de Groote Melanen en dat paar ging weliswaar tot nestbouw en eileg over, maar hun legsel mislukte. Het nest lag dermate open en bloot dat het een gemakkelijke prooi was voor predatoren.
Ondanks het feit dat kettingzagen de bosjes rondom de Groote Melanen elimineerden, keerden de Nachtegaal terug. Aanvankelijk zongen er zelfs twee Nachtegalen, later liet er zich nog maar één zich horen. Misschien was ook die tweede Nachtegaal nog steeds op post, maar bleef hij stil omdat hij druk bezig was met zijn broedsel.
Sinds eind vorige eeuw namen flink wat soorten toe in de Melanen, denk aan Grote en Kleine Bonte Specht, Groene Specht, Boompieper, Roodborsttapuit, Zanglijster, Boomklever, Boomkruiper en Appelvink (Tabel 2). Voor al die soorten geldt dat ze ook regionaal en landelijk toenemen. Alleen de Grote Lijster wijkt daarvan af: met twee territoria verdubbelde hun aantal in de Melanen, terwijl de landelijke populatie afnam (35% minder) en hun aantal in zes boswachterijen (625 ha) op de Brabantse Wal ook terugliep van 16 naar 10 broedparen sinds 1990. Grote Lijsters hebben grote leefgebieden. Ze broeden liefst in bosschages op vochtige bodem en foerageren dan in nabijgelegen open gras- of hooiland. De Grote Lijsters werden vooral gezien bij Fort de Roovere: de ontbossing speelde in hun voordeel. Dat gold ook voor Boompiepers en een paar Roodborsttapuiten die de grasvelden op het Fort bewoonden.
Onverwacht was het voorkomen van Sijzen in het Evidesbosje. In januari/februari 2016 was er een sterke influx van Sijzen op de Brabantse Wal. Daarvan bleven hier en daar enkele paren hangen om een broedpoging te ondernemen. Dat was ook het geval in het dennenbos van Evides. Meestal zijn dat eenmalige pogingen die geen garantie bieden dat ze volgend broedseizoen herhaald worden.

Zijn er effecten zichtbaar van de recente grote ingrepen?
Als we de vogels in soortgroepen zetten, die verschillende eisen stellen aan een terrein, dan wordt de impact van beheersmaatregelen soms duidelijker (Sierdsema 1995). Een eerste categorie betreft watervogels, waarvan 69 broedparen zijn vastgesteld (Figuur 2). De grachten rond de schans werden uitgediept en watervoerend gemaakt, en daardoor trokken ze IJsvogel, Krak- en Kuifeenden, Meerkoeten en Waterhoenen aan.

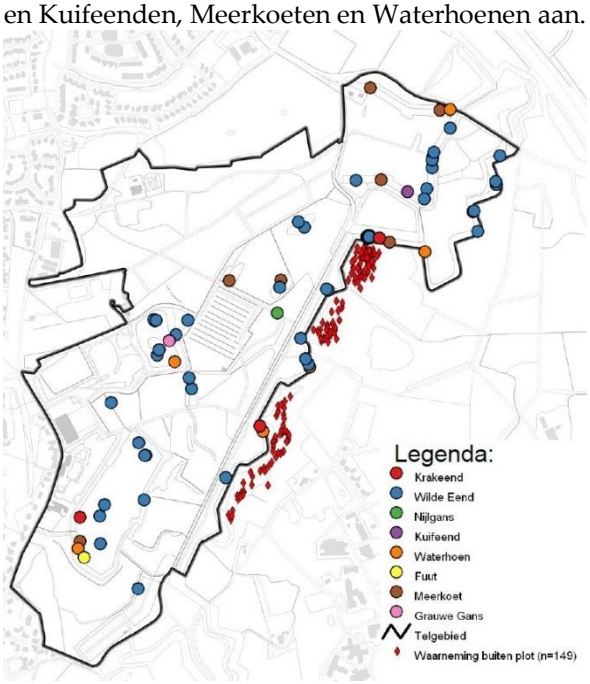

Figuur 2. Territoria of broedparen van watervogels. Merk op dat er in 2016 weinig Meerkoeten of Waterhoenen op de Groote Melanen voorkwamen.

Anderzijds was duidelijk dat de oevervegetatie van de Groote Melanen zwaar had geleden bij het opschonen van de plas. De meeste oevers vormen nu een abrupte overgang tussen de gazons en de waterplas. Dat is ongunstig voor watervogels die nestelen in oevervegetaties zoals Fuut, Knobbelzwaan, Meerkoet, Waterhoen, Rietgors of Kleine Karekiet. Van die soorten zijn de aantallen voor de ingreep niet bekend met één uitzondering: de Fuut. Die viseter leed een gevoelig verlies en nam af van vijf tot zes paren naar slechts één broedpaar. Vermoedelijk vielen Waterhoen en Meerkoet net zo sterk terug op de Groote Melanen. Ook van die soorten bewoonde nog maar één broedpaar de zuidwesthoek, waar nog een restantje oevervegetatie gespaard was. In 2016 was er nog een abrupte en kale overgang van gras naar water, maar er zijn nu op meerdere plaatsen water- en oeverplanten ingeplant. Of die aanslaan kunnen we pas komend voorjaar zien, maar het lijkt aannemelijk dat de oevervegetaties zich binnen enkele jaren zullen herstellen. Dan lijkt het reëel dat er in de toekomst weer vier tot zes paar Futen kunnen broeden en dat ook andere watervogels ervan zullen profiteren. Maar, al met al zal het aandeel elzenbroekbos en 'kragge' minimaler blijven dan het was.

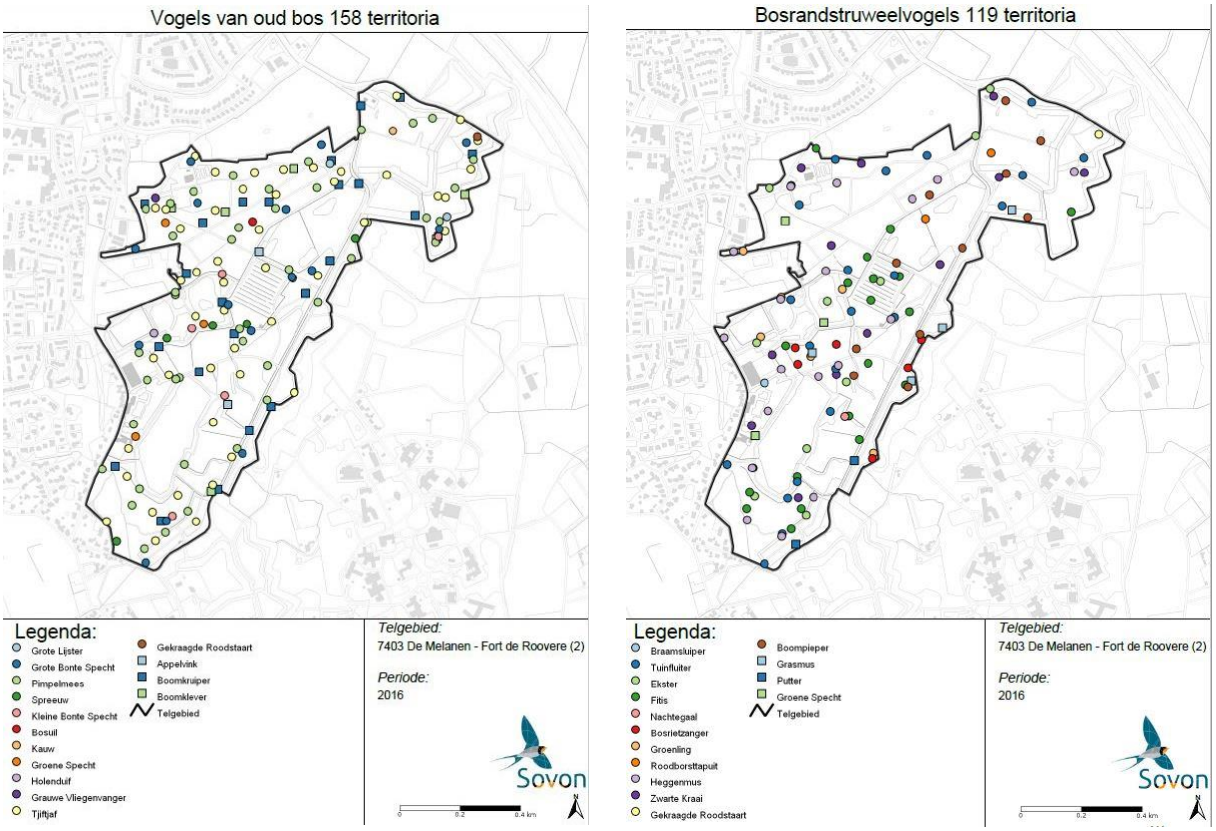

Figuur 3. Territoria van broedvogels van oud bos (links) en van struwelen en bosranden (rechts).

Een tweede grote categorie vogels betreft bosbewoners. Daarvan zijn 300 territoria vastgesteld, waaronder 158 territoria van soorten met een voorkeur voor oud bos (Figuur 3). Had het rooien van oude bomen op Fort de Roovere en rondom de Groote Melanen, dat in de lokale pers en door natuurwerkgroepen behoorlijk verfoeid werd, net zo'n grote en negatieve impact als we bij de Fuut zagen ? Die vraag is niet rechtstreeks te beantwoorden, want vlak voor die ingrepen zijn geen gegevens verzameld. Wel kunnen we tellingen uit 1990/94 en 2016 met elkaar vergelijken en dan kijken naar bosvogels die de aanwezigheid van zware, oude bomen typeren. Van dat gilde zijn zeven soorten in beide perioden geteld: Grote Bonte Specht, Kleine Bonte Specht, Boomkruiper, Grauwe Vliegenvanger, Holenduif, Bosuil en Boomklever. Hun populaties kenden in de afgelopen 25 jaar een viervoudige toename: van 13 naar 53 broedparen! Dat komt misschien deels doordat we in 2016 veel intensiever telden, maar waarschijnlijk is dat niet de enige verklaring. Want zelfs een niet te missen lawaaimaker als de Boomklever was 25 jaar geleden nog afwezig, terwijl er nu minstens zes territoria waren. De toename komt waarschijnlijk vooral door de stijgende gemiddelde leeftijd van de bomen, want het terrein was omstreeks 1950 zelfs nog grotendeels kaal (Bron: Wikipedia ©). De oude bomen die sneefden bij het Fort en rond de Groote Melanen maakten blijkbaar maar een kleine fractie uit van het totaal aan oude bomen. Wat in ieder geval vaststaat, is dat broedvogels die oude bomen karakteriseren sinds 1990 een viervoudige toename kenden ondanks beide ingrepen.

Ligneweg, foto Hidde Bult.

Noordelijke hooilanden met kleine plas. Hier broeden Roodborsttapuit en Wilde Eenden. Ransuil en Boom–valk komen er 's avonds jagen. Foto Hidde Bult.

Een centraal gelegen grasland dat begin juni werd gemaaid. Foto Hidde Bult.

Voor vogelsoorten die vooral jong bos op vochtige bodems bewonen, zoals Matkop en Wielewaal, is de toegenomen gemiddelde leeftijd van de boem juist een grote handicap. Bovendien is bij beide grote ingrepen ook flink wat struik–gewas weggehaald. Van struweelvogels werden 323 territoria vastgesteld (Figuur 4). De vogels uit die categorie die ook in 1990 geteld zijn, staan in Tabel 4. Het aantal soorten bleef met acht eind vorige eeuw en zeven in 2016 ongeveer gelijk. Wel veranderde hun habitatvoorkeur. De beide nieuwkomers, Sprinkhaanzanger en Roodborst–tapuit, zijn kenmerkend voor grazige struwelen, terwijl soorten die struiken of jong bos op vochtige bodem bewonen, verdwenen zijn (Spotvogel, Matkop en Zomertortel) of in aantal afnamen (Nachtegaal, Braamsluiper). Zoals eerder gemeld doen al die soorten het bijzonder slecht in onze regio. De enige struweelsoort die spectaculair toenam, was de Zanglijster. Dat verdient drie kanttekeningen. Allereerst is de soort best lastig te inventariseren bij een beperkt aantal bezoeken zoals in 1990. Misschien zijn er toen wat broedparen gemist. Ten tweede hadden Zanglijsters zich in 1990 nog lang niet hersteld van de zware verliezen die ze eind tachtiger jaren leden tijdens drie strenge winters. In alle West-Brabantse natuurgebieden zien we na 1990 dan ook een drievoudige opleving van hun populatie. In dit specifieke telgebied speelt nog een derde factor. De Zanglijster eet slakken en die zoekt hij graag in korte gazons, en daarvan liggen er nu meer rond de Melanen en op Fort de Roovere. Als we de Zanglijster weglaten dan daalde het aantal territoria van de struweelvogels. Daarom kunnen we stellen dat het verwijderen van struikgewas en jonge bosjes niet gunstig was voor deze categorie met vijf Rode Lijst-soorten die inmiddels verdwenen zijn. Bij Spotvogel, Wielewaal, Zomertortel, Nachtegaal en Braamsluiper komt dat bovenop de negatieve ontwikkelingen waar ze als langeafstandstrek–kers mee te kampen hebben, zoals habitatver–slechtering in Afrika en klimaatverandering.

Tabel 4. Territoria van struweelvogels die in beide perioden zijn geteld.

Soort	1990/94	2016
Sprinkhaanzanger	--	1
Roodborsttapuit	--	2
Nachtegaal	2	1
Bosrietzanger	1	6
Spotvogel	4	--
Braamsluiper	2	1
Grasmus	3	4
Kneu	1	--
Zomertortel	4	--
Zanglijster	1	18
Som	18	33

De grasvelden op Fort de Roovere waren ook in trek bij Grote Lijsters, Boompiepers en een paartje Roodborsttapuiten. Net als bij de Zanglijster stegen hun aantallen in dit telgebied na 1990 veel sterker dan hun landelijke BMP index. De Groene Specht die ook grasvelden nodig heeft omdat hij daar mieren (zijn hoofdvoedsel) zoekt, kende een drievoudige toename, maar daarmee liep hij wel in de pas met de landelijke populatiestijging.

Rustende man Krakeend, één van de soorten die eind vorige eeuw nog niet present was. Foto Hidde Bult.

Ten slotte bieden de nieuwe gazons naast de vijver aan grote grazers als Nijlganzen, Grote Canadese Ganzen en Grauwe Ganzen, uitgelezen voedsel aan op een presenteerblaadje. Of dat onverdeeld gunstig is valt te bezien, gezien de klachten vanuit de Gemeente Bergen op Zoom over vermeende "overlast" van ganzen in stadsparken.

Paartje Nijlganzen, eveneens nieuwkomers bij de Melanen. Net als andere ganzen profiteren ze van het verwijderen van het struikgewas langs de oevers van de Groote Melanen. Daardoor is een barrière tussen de gazons en de vijver weggehaald. Foto Hidde Bult.

Maaibeheer en "Mozesbrug"

Tussen 28 mei en 11 juni 2016 zijn de graslanden in het centrale deel van de Melanen gemaaid. Dat gebeurde midden in de broedtijd en onder andere Bosrietzanger en Rietgors waren daar bezig met nestbouw. Van die broedsels is na die maaibeurt niets meer vernomen. Maaien in juni is ook funest voor eendenkuikens en eventuele

De "Mozesbrug". Als kleine dieren, zoals kikkers, padden of eendenkuikens hierin verzeild raken wanneer ze op weg zijn naar het water, dan kunnen ze geen kant meer op en lukt het ze niet om er op eigen kracht uit te komen. Foto Hidde Bult.

reekalfjes of jonge Hazen, die in hooiland kunnen legeren. Het verdient daarom aanbeveling om in de toekomst zeker niet voor 15 juli te maaien. Ook is het nuttig om jaarlijks een deel van het grasland te laten staan om poppen van vlinders en andere insecten te laten overleven.
We merkten tenslotte dat de "loopgraafbrug", die als "Mozesbrug" veel publiek trekt, een dodelijke val is voor dieren die vanaf de taluds naar de gracht op weg zijn. We ontmoetten flink wat Gewone Padden en Bruine Kikkers en een toom jonge eendenkuikens die onder in de brug gevangen zaten. Zonder menselijke hulp waren die nooit meer weggeraakt uit het diepste deel van de constructie en ten dode opgeschreven. Voor de amfibieën is die val misschien af te schermen door een 30 cm hoog fijnmazig raster te plaatsen voor de ingangen van de "Mozesbrug".

Dankwoord

Met dank aan Gisela Basten, Jan Hogerwaard, Sjaan Hopmans, Robert Kraaijeveld, Annelies Geerards-Buijs, Marcel Geerards, Marike de Haan Zaalberg, Louis Hopstaken, Kees Steur en Rien Westrate voor hun hulp en grote inzet bij de tellingen.

Literatuur

Bult H. 2011. Broedvogels en dagzoogdieren in

de Bieduinen (Putte) in 1992, 2005 en 2010. Veerkracht 16: 1-14 . Beschikbaar op: www.vwgboz.nl/publicaties/veerkracht.
Bult H. 2014. Broedvogels en dag-actieve zoogdieren in de sector Zwaluwmoer van het Landgoed Groote Meer in 2011. Rapport in eigen beheheer, Putte. Beschikbaar op: www.vwgboz.nl/publicaties/rapporten.
Bult H. 2015. Broedvogelinventarisatie Moretusbosch 2015. Rapport in eigen beheer, Putte. Beschikbaar op: www.vwgboz.nl/publicaties/rapporten.
Bult H. 2016. Broedvogels en dagactieve zoogdieren in de Stoppelbergen tussen 1990 en 2015. Rapport in eigen beheer, Putte. Beschikbaar op: www.vwgboz.nl/publicaties/rapporten.
Samenwerkingsverband Westbrabantse Vogelwerkgroepen 2007. Atlas van de West-Brabantse broedvogels. NPN media, Breda.
Sierdsema H. 1995. Broedvogels en beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SBB-rapport 1995-1, SOVON Onderzoeksrapport 1995/04, SBB/SOVON, Driebergen/Beek Ubbergen.
van Dijk A. J. & Boele A. 2011. Handleiding SOVON broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
Vergeer J.-W., de Boer V., de Jong A. & Van Bruggen J. 2015. Handleiding AviMap. Broedvogels inventariseren met een tablet. Versie 1.3. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Ligneweg, hooiland en het bos bij het pompstation van Evides. Foto Hidde Bult

Dit rapport is gratis te downloaden van www.vwgboz.nl (ga naar 'publicaties / rapporten). Overname of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.